

JÚDÁS AZ IRODALOMBAN

Bulányi György Sch. P.

VANNAK A TÖRTÉNELEMNEK ALAKJAI, akiket évezredek pora sem tud eltemetni. Sohasem válnak holt adattá, minden korhoz van mondani-valójuk s a korok is bele-belevetítik ez alakokba lelküket. Egyszeri, egyedi valójukba az egész ember-voltot belesűrítve, ennek szimbolumaivá válnak. Ilyen Júdás is.

Krisztus világmegváltó áldozatába belevegyül egy — emberileg — fonák vonás: a tizenkét tanítvány közül az egyik, az iskarióti Júdás, birtokosa a karizmáknak, miként a többi apostol, — harminc ezüstért elárulta s keserves kereszthalálra juttatta Mesterét. A megváltásban, az abszolút isteni akarat e nagyszerű tényében játszott közre Júdás, az áruló apostol. Krisztust ez az árulás juttatta a keresztfára s ezen elszenvedett halálával elégitette ki az évezredek Igéret beváltását szomjazó emberiséget.

A pusztza ész világával kereső ember elé itt egy kérdés vágódik: egyszerű eszköz-e Júdás az abszolút isteni akarat kezében vagy saját, szabadakarátának gyümölcse az árulás? — S ezzel emberségünk legmélyebb és legkiirthatatlanabb problémájába futottunk: hogyan férhet össze az Isten abszolút akaratát teremtményének, az embernek, szabadakarátával? A hit fényével megvilágított elme tudja, hogy összefér s alázattal hajtja meg fejét a *misztérium* színe előtt. De akinek ez a fény nem világít, az meg nem nyughatik. Az értelmét meghaladó nem hinni akarja, hanem értelmével megfogni, feloldani valamiképp a kínzó problémát. S ez a titkot látni akaró ember századról-századra eltalál Júdáshoz. Választ kér kérdésére: felelős-e tettéért Júdás? A titok mélységét megrendítő erővel mutatják az Üdvözítő szavai: «... az Emberfia ugyan elmegyén, amint elvégeztetett; ámde jaj annak az embernek, aki őt elárulja» (Lc. 22, 22.).

A Júdást idéző századok végső forrása a *Szentírás*. Csak kevés szóval beszél róla:

Ő az apostolok között a tizenkettedik. Az evangelisták az apostolok névsorában megjegyzik: «aki el is árulta őt» (Mt. 10, 4). Krisztus maga is utal egyik tanítványa áruló-voltára a kafarnaumi beszédben: «Nemde én tizenkettőtököt választottalak s egy közületek ördög» (Jn. 6, 71). Ezután már csak a szenvedéstörténetben kap szerepet. Ő az, aki a bethaniai vacsorán kifogásolja a kenetpazarlást. Még e jelenet napján elmegy a papi fejedelmekhez és megígéri, hogy harminc ezüstért kezükre adja Jézust. Jézus tud a bekövetkező árulásról. Éjjel a getszemáni kertben a csók jelével megjelölve átadja Jézust a poroszlóknak. Mikor megtudja, hogy Jézust halálra ítélték, tettét megbánva, visszaviszi a pénzt a papi fejedelmeknek. Azok nem törődnek bánatával. Mire ő elmegy és felakasztja magát.

Az első, aki a századok kérdésére — *Miért tette Júdás, amit tett?* — feleletet ad, maga a *Szentírás*. Nem is egyet, hanem mindjárt hármat: tette el volt rendelve; a pénzvágy vitte az árulásra; s a harmadik: az ördög súgta a szívébe. Lássuk az elsőt! Jézus többször utal az elrendelésre: «amint megvagyon írva felőle» (Lc. 22, 22.). Főpapi imájában: «Akiiket nekem adtál, megőriztem és senki sem vezett el közülük más, mint a kárhozat fia, hogy az Irás beteljesedjék» (Jn. 17, 12.). Sőt egyenesen a beteljesedésért (Ps. 40, 10.) választotta apostolul (Act. 1, 16—18.). *Tette el volt rendelve*. — De mikor Jézus elvégzésről, beteljesedésről beszél, mindig hozzát teszi: «ámde jaj annak az embernek, aki őt elárulja» (Lc. 22, 22.). Saját gonoszsága miatt árulta el. Szent János írja a kenetpazarlás ellen tiltakozó Júdásról: «Ezt pedig nem azért mondá, mintha a szegényekre lett volna gondja, hanem mivel tolvaj volt és nála lévén az erszény, az adományokat elsikkasztá» (Jn. 12, 6.). *A pénzhétség vitte az árulásra*. Ez a második felelet. — E két szélsőt összeköti a harmadik: *a sátán vitte rá*: «Beleméne pedig a sátán Júdásba... és elmenvén beszéle a papi fejedelmekkel és

tisztekkel, mi módon adja őt kezökbe» (Lc. 22, 3—4.). E közbelépés gyengíti Júdás felelősségét, de nem szünteti meg. Hiszen ez csak sugallta a tettet, a végrehajtó ő volt. — A Szentírás válasza nem világosítja meg a misztériumot, ellenkezőleg: tudatosítja, mélyíti.

Mindjárt a II. században egy mű bukkan elénk: *Evangelium Iudae*. Júdás örömhíre! Mi az az örömhír, amit Júdás hoz az emberiségnek? E mű, a kainiták szent írása, így felel: Júdás, Káinnak, Kámnak, Ézsauanak s az Ószövetség többi elvetettjeinek rokona, egy felsőbb erő (*σοφία*) szülötte. Egyedül ilyen az apostolok között s így egyedül ő láthatta meg, hogy «a világ hatalmai» Krisztus halálát megakadályozva, el akarják ütni az emberiséget az örök élettől. Júdás belenyúlt e kavargó helyzetbe s egy erőteljes aktsussal, Krisztust keresztalárra juttatva, megnyitotta az emberiségnek az örökélet kapuit. Krisztus is megváltó, de Júdás is az: *Conredemptor! Nélküle nincs megváltás!* Az áhítat hangja zendül fel a kainiták ajkán: «... admirabilem Judam et magnum esse...» (Tert., Lib. Praescr. c. 47.). Ez a teljes tudás, a gnózis! De ide csak azok juthattak el, akik előbb a természeti és természetelleni bűnök egész területét végigpróbálták. — Első jelentkezése ez a heroikus Júdás-képnek.

Az apologéták harcra kelnek ellenük. Az egyházatyák homiliáiban, exegetikai és dogmatikai műveiben pedig kialakul a *keresztény ókor Szentírásban gyökerező Júdás-képe*: dolgozott benne a pénzvágy, az ördögnek saját gonosz-sága nyitott ajtót, s ha el is volt rendelve tette, a felelősség alól mi sem menti fel őt. A felelősség kérdését legélesebben *Szent Ágoston* fogta meg. Felveti a kérdést: nem mond-e ellen Isten jóságának, hogy Júdást, bár árulását a megváltásban felhasználta, tettéért mégis elítéli? Így oldja meg: a bűnösök vagy azért vannak a világon, hogy megtérjenek, vagy azért, hogy valami jó tétessék általuk. Isten megengedte Júdás bűnét, hogy minket megváltson. Az árulás gonosz tettét jól használta fel az Úr. De az Isten még magának a sátánnak a cselekedeteit is felhasználja. A sátán rendezi a keresztényüldözéseket s a megölt keresztények a mennyországba jutnak. Hogy felhasználta a sátán munkáját, attól annak bűne nem lesz kisebb. Júdásé sem. Elítélése tehát nincs ellentétben az isteni jósággal.¹ Ugyancsak Szent Ágoston lát elsőnek típust, szimbolumot Júdásban: «Júdásból nem egy van. Az egy gonosz, a gonoszok egész hadát képviseli».²

Az ókort nem annyira Júdás alakja, sokkal inkább maga a probléma érdekelte. A kísértések, a bűnvád, a jótevés reménye s a kétségbeesés félelmetes kataklizmáiban *vergődő emberhez még nem jutottak el. Közélebb jutott hozzá a középkor*, melynek Júdás-képét inkább az érzelem, mintsem az értelem, költők s nem teológusok alakították. Leginkább három műfajban: a Jézus-életrajzokban, a legendákban s a passió-játékokban. — *A Jézus-életrajzokban* a Szentírásból kapott vonásokat hordozza némi korszerű színezéssel (pl. a Heliandban). Kirí közülük egy XI. századi északfranciaországi mű, *Eupolemius Messiáde-ja*.³ Az álnevű szerző keleti forrásokból merített; abból a világból, amelyben az *Evangelium Iudae* is született. Júdás itt Cacus király fia s mint a Rossz principiuma áll szemben Agatus fiával, Krisztussal. Nem is kapzsi, pénzsóvár, megvetett alak, hanem a politikai hatalmáért küzdő zsidó nép királyi képviselője, aki halálra akarja sebezni a szembenálló Messiást. — Újabb, bűvő pataként felbukkanó jelentkezése ez a heroikus Júdásnak! — Míg a Jézus-életrajzok csupán a Szentírás anyagát használták fel, a legendák újat hoztak. Júdás életének a Szentírás előadta részeihez ezek sem nyúltak, annál inkább az azok előttekhez és utániakhoz. A XIII. századi *Legenda Aurea* így beszéli el Júdás származását:⁴

¹ In *Johannis Evangelium*. Hurter. I. 464.

² U. a. II. 151.

³ P. Lehmann, *Jud. Isch. in der lateinischen Legendenüberlieferung*. Studi Medievali. 1929. 290—92. ll.

⁴ U. a. 295—300. ll.

Cyborea, a jeruzsálemi Ruben felesége, álmodt látott: egy gyalázatos fiút fog szülni, aki egész családjukat romlásba dönti. Amint megszületik a gyermek, egy kis kosárban kirakják a tengerre. Scarioth szigetéig viszi a kosarat a víz, ahol egy addig gyermektelen királynő fiának fogadja a csecsemőt. A királynőnek később fia születik, de Júdás a kis mostohaöccs életére tör. Erre felfedik előtte származását, mire ő megöli öccsét és elmenekül. Jeruzsálembé kerül. Itt Pilátus szolgálatába áll, akinek kertje Ruben kertje mellett fekszik. Pilátus egyszer megkívánja Ruben kertjének gyümölcseit, átküldi értük Júdást, aki az ellenszegülő Rubent megöli. A kert Cyboreával együtt Júdásé lesz. A szerencsétlen Cyborea elmondja új férjének egész élet-történetét s Júdás megtudja származását. Megrendül s bűneinek bocsánatát akarván, Jézushoz csatlakozik. Ezután következik az, amit a Szentírásból tudunk róla.

E történet a keleti fantázia (valószínűleg Mózes és Oedipus életét egybekapcsolva) s az öntudatlan okkeresés gyümölcse. A titkot érteni akaró, a szörnyű bűnt valamiképp megmagyarázni akaró emberi ösztön szülte. Kellett Júdást testvér- s apagyilkosnak, vérfertőzőnek, már születése előtt is rettenetes tettekre kárhoztatottnak ábrázolnia, hogy érthető legyen az Isten-árlás. — A XIV. században már egy kialakulóféltben levő *Júdás-eposz* is találunk, melynek első része a fenti legenda, második része az apostol élete, s a harmadik: pokolbeli szenvedése, — s ez ismét új anyag. Az ír Szent Brandán egyik tengeri útja alkalmával egy szerencsétlen alakot pillant meg, aki egy fagyos szeleknek és dühöngő hullámoknak kitett sziklához láncolva áll. Júdás az. Csak vasárnaponként s egy-két nagy ünnepen jöhet fel a pokolbeli tűzből — enyhülni.⁵ — Dante *Inferno*jának legalsó köre a Giudecca. Itt van a sátán, Júdás, Brutus, az Isten és a világcsászárság árulója. «A legszörnyűbb kín Júdásé» (XXXIX. 61.), aki itt megint föléjenő egyediségének s időtlen típusává lesz az «Árulónak» (XIX. 96.). — *A passió-játékokban* Júdás a közönség kedvenc alakja lett. Szerepe idővel mindjobban szélesült. Mint az oly nagyon gyűlölt kapzsi pénzkuporgató, *uzsorás zsidó típusa* jelent meg a nézők előtt. A harminc ezüstpénzt egyenként végvizsgáló Júdás — nem hamisak-e? — a legkedveltebb jelenetek egyikévé lett.⁶ — Ez az ábrázolás kiváltotta a gettó zsidóságának ellenhatását. A *zsidó hagyományban* egy furfangos, Jézusnak, a csalónak, mindig felibe kerekedő Júdást találunk, aki végül is megöli Krisztust.⁷

Júdás belső tragédiájáig a középkor sem jutott el. Nem érdekelte őt Júdás, az ember. Értelmileg, érzelmileg teljesen lefoglalta a szenvedő Krisztus. Nem tudott Júdás benső tragédiájára gondolni, mikor maga előtt látta a getszemáni kertben kínlódó, vérrel verítékező Krisztust. Megkapó bizonyossága ennek az officium tenebrarumban a szenvedő Jézus Júdásnak szóló szemrehányó szavai. — Az étellel kacagva csókolódzó *renaissance*-t nem érdekelte ez a századok mocskolta alak. — *A reformáció* folytatta a középkor passió-játékait, a protestáns iskoladrámákban változatlanul élt tovább az uzsorás, pénzsóvár, tolvaj Júdás. — *A barokk* sem jutott tovább. *Abraham a Sancta Clara* hatalmas két-kötetes munkát írt Júdásról, a gaz fráteréről. A kérdésre — Miért választotta őt Krisztus apostollá, mikor úgysis tudta, hogy gazember lesz belőle? — adott felelete csattanósan mutatja Júdás-szemléletét: «Miért szemelte ki Isten Júdást apostolnak, tanítványnak, tanítónak, papnak, csodatevőnek, jöllehet előre látta, hogy tolvaj, pártütő, áruló, sajátmagának hóhéra, egyszerűval gaz fráter lesz belőle? Mi dolgod vele? Mi közöd hozzá?! Te légy illedelmes, jó és jámbor, kérd Istent, hogy állhatatos légy s hagyj fel ostoba tudáskodó miérteddell!»⁸ —

⁵ U. a. 304—9. ll.

⁶ A. Büchner, *Jud. Isch. in der deutschen Dichtung*. Freiburg. 1920. 17—36. ll.

⁷ B. Heller, *Über Jud. Isch. in der jüdischen Legende*. Mschr. Grsch. Wiss. Jud. 1932. 33—42. ll.

⁸ Sämmtl. Werke. Passau. 1835. I. 355. l.

Hangulati párját megtaláltam *Telegdi Miklós* prédikációiban is.⁹ — *A renaissance, reformáció és barokk Júdás-képe a középkorhoz viszonyítva semmi lényeges változást nem mutat.* Újat majd csak az a kor mond, amely gyökeresen más álláspontra helyezkedik a Szentírással s a kereszténységgel szemben. Ez történt meg a felvilágosodásban s nyomán a XIX. században.

A *felvilágosodás* az Evangélium Iudae, a Messiade s a zsidó hagyomány Júdás-képének időnként fel-felbukkanó fonalát veszi fel és viszi tovább. Klopstock Messiásában jelentkezik először határozottan a hagyományossal szemben álló Júdás: délceg külsejű, igazi férfiszépség itt (III. ének). S nem is tolvaj, inkább ravasz pénzügyi spekulátor, aki Krisztus uralma s Kaifásék uralma esetére is biztosítani akarja magát. A szellemi légkört, melyben ez az új felfogás meggyökeresedhetett, a felvilágosodás protestáns teológiája, a *bibliai racionalizmus*, alakította ki. Szerinte Krisztus nem Isten s így Júdás nem Istent árult el. Ember áll emberrel szemben! S a probléma most már ez: hogyan hasonlottak meg egymással a közös célokért küzdő Mester és Tanítvány? Az ilyen meg hasonlítás — Renan szerint¹⁰ — mindennapos dolog. Inkább a szakadás költői kidolgozásában, művészi aláfestésében, Júdás gyötrődő lelkének elemző megmutatásában rejlik érdeke és nehézség. S hogy a költőket mi se kösse e feladat megoldásában, még a Szentírás sem, erről is gondoskodott e bibliai racionalizmus. Volkmar szerint az egész áruháztörténet pusztá kitalálás. A paulinusok költötték, hogy Pált a megürülendő krisztusi apostolsághoz juttassák.¹¹

A XIX. század új Júdást alkot. Elpártolását Krisztustól megértetni, — erre valami nagy eszme ellensúlya kellett. Mi lehetett a század szemében erre alkalmasabb a hazaszeretetnél? A *patrióta Júdás Goethe Dichtung und Wahrheit*-jében jelenik meg először (XV.). Nyomán ez új szemlélet gazdag Júdás-dráma-és regényirodalmat fakaszt. Benne Júdás alakja feltartóztatlanul emelkedik felfelé, egészen — az Evangélium Iudae magaslatáig. *Goethenél* még csak szerencsétlen exapostol, aki feljelentésével csupán kényszeríteni akarta Krisztust, hogy vezesse már a népet elnyomói ellen. A *Dulks* drámájában már mint a néppárt vezére, a tettek embereként áll szemben a racionalisták halványra betegített Krisztusával, aki a gondolatok hőroza. Ő is erőteljes fellépésre akarta kényszeríteni Krisztust. Életét adta a nép ügyéért. Nem ő az áruló, hanem Krisztus, aki veszni engedte azt.¹² V. *Strauss* Júdása Krisztus eszchatológikus kifejezéseit hallva, rádöbben arra, hogy rossz kézre bízta népe sorsát s félreállítja annak útjából Jézust.¹³ W. *German* nagy történeti regényében a minden népet keblére ölelni akaró Jézust mint a zsidó nép ellenségét juttatja keresztre a választott nép eszméjét képviselő Júdás.¹⁴ E. *Geibel* Júdása önmagát tudja Messiásnak s lemond méltóságáról Krisztus javára. Mikor azonban látja, hogy Krisztus semmit sem akar tenni népéért, félre kell tolnia őt.¹⁵ — E művekben egy *népéért minden áldozatra kész szabadsághős török* össze a vállalt feladatok nagysága alatt. Júdás patrióta-volta belement a köztudatba. Még A. K. *Emmerich látomásaiban* s a századvégi *oberammergaui passió-játékokban* is,¹⁶ melyek a tolvaj-Júdás szemléletben fogantak, fellelhető mint alakját gazdagító vonás. — Párul csatlakozott a nemzeti érzéshez a század másik kedvenc vonása: a *szerelmi érzés*. A kettő egybefonódik s mint éltető talajba, a felvilágosodás eszméjébe iktatódik bele *Váradí Antal Iskariótjában* (1877). Júdás itt is a zsidó érdekek harcosa, de az árulásra végül is az bírja rá, hogy menyasszonyát, Mária Magdolnát, Krisztus elhódította az evangéliumnak. Júdás ezenfelül még a fénynek, a

⁹ Az evangeliomoknak magyarázata. Nagyszombat. 1580. III. 139. l.

¹⁰ Vie de Jésus. Paris. 1863. 325. l.

¹¹ David Strauss, Das Leben Jesu. Leipzig. 1864. 273—74. ll.

¹² Jesus der Christ. 1865.

¹³ Jud. Isch. 1856.

¹⁴ Jesus von Nazareth. 1904.

¹⁵ Jud. Isch. 1860.

¹⁶ Büchner i. m. 50—51. ll.

felvilágosodásnak is apostola. Az egyszerű apostolok természetesen nem tudják megérteni őt, de a képzetesebb Szent János borongva említi sírjánál, hogy «tanát továbbterjeszteni, A fényt a nép lelkébe átlehelni, Jó — talán hivatva volnánk» (74. l.). — De jutott még magasabbra is. *Schoenaich-Carolath* Júdása már nem a zsidóság, hanem az egész emberiség tudatos képviselője az Istennel szemben. Bosszút áll az emberért Istenen, aki a bűnt adta kísérorúl az életre s a halál képét tartván szüntelen szemünk elé, önkénye pokollá teszi már e földi életet is. Ha ennyit szenved az ember, szenvedjen most már egyszer az Isten is.¹⁷ Innen már csak egy lépés a kainiták Conredemptoráig. Ezt is megtette *G. Fuchs* Júdása. Hosszú töprengés után szánja el magát végül is arra, hogy a messiási országért dolgozni nem akaró Krisztust elárulja. Tette után teljes bizonyossággal döbben eléje, hogy Istent árulta el. De lerázza magáról a felelősséget, hisz társa lett Istennek a megváltásban. Nélküle nem jutott volna Krisztus céljához: «Judas tat Gottes Wille und Gottes Werk»¹⁸

Mi más e Júdás, mint a felvilágosodás előtti! Amily természetes volt ott elítélése, oly természetes itt felmentése, sőt megdicsőítése. *A. Büchner* e kor Júdásában «az ember képmását látja, aki a legvégsőre is képes, hogy megmentse korát, még akkor is, ha ezért gonosztevőnek fogják mondani gyengébb bajtársai, akik nem mertek akkorák lenni magukmegtagadásában és ideáljaik szeretetében».¹⁹ Ez ábrázolás lelki gyökerei: a bűnről és Istennel szemben való felelősségről tudni nem akaró XIX. századi ember mindent megbocsátani-akarása, kereszténységellenes érzülete, Krisztus-közömbössége. Jól mutatja ezt a kor lelkének utónekese, az önmagát leplezetlenül feltáró *Ady Endre*, kinek Júdása így énekel:

S eladtalak én fejedelmem,	Nem kell szép égi birodalmad,
Mert az élet az én szerelmem . . .	Selymet, pénzt akar egy leány.
Nem hallgathatom zsoltáros ajkad,	Vár, vár reám.

(*Júdás és Jézus*).

A középkor a szenvedő Istenember mellett nem vette észre a bűnében csak úgy kínlódó istenárulót. *A XIX. század dicsfénybe vonta Júdást s nem vette észre a vértigöngyöző, kínlódó Istenembert.*

Ady a kor lelkét leleplező szavaival egyidejűleg *Ibsen* (Császár és Galileai) és *Lagerlöf* (Krisztus-legendák) ismét a misztériumra irányítják a figyelmet: Júdás szerette is, gyűlölte is Krisztust; akarta is, meg kellett is őt elárulnia. *P. Claudel* pedig gúnyjával lehetetlenné teszi a XIX. századi Júdás-rajongást:

Júdása a fáról, amelyre felakasztotta magát, függő helyzetéből beszél ma hozzánk: Jóllehet Krisztushoz csatlakozott, azért a farizeusokkal is fenntartotta a kapcsolatot. Ezek között volt egy igen finom szellem — Goethe —; tőle tanult a legtöbbet. Ugyanis e finom szellem tudta értékelni Krisztust, de nem elfogultan, «a dolgokat magasabb szempontból kell nézni, . . . s ami őt illeti, pogány a pogányokkal s keresztény a keresztényekkel.» Júdás is a társadalom magasabb érdekeit tartotta szem előtt, mikor a társadalmi renddel mindinkább szembehelyezkedő (pl. halott-támasztásokkal) Krisztust a keresztre juttatta. Árulás inkább rajta történt, hogy nyomorult harminc pénzzel akarták áldozatát megfizetni. Neki azonban ez sem kellett, inkább választotta ezt a fát, mely oly annyival különb, mint Krisztus keresztfája. Azzal ugyanis «két irány van jelölve, a jobb és a bal, az igen és a nem, az igaz és a hamis. Ez kielégíti az egyszerű lelkeket.» De az ő fája «gazdagul burjánzó ágai minden irányban a legnagyobbakat nyújtják: filozófia, filológia, szociológia és . . . te, gyászos teológia . . .»²⁰

Claudel gúnyja finom, de metszően éles. A XIX. század elé tárja szeretett Júdás-képét s hozzáteszi: nem csoda, hogy ilyen, a ti tanítványtok, magatokat

¹⁷ Jud. in Gethsemane.

¹⁸ Christus. 1916.

¹⁹ A. Büchner, Das Judasproblem. Zschr. f. f. Unterricht. XXVII. 693—98. II.

²⁰ Figures et paraboles. 1936. 34—36. II.

fényképezték le benne. — A finomabb lélekelemzéssel gazdagított régi szemléletben látnak ki Mauriac és Papini Júdás-képei. Mauriac Júdása csak mímelte a Krisztus-követést. Földi dolgok után futott Krisztus oldalán s végül is elvesztette hitét.²¹ Papini pedig — s vele zárjuk áttekintésünket — a probléma nyitját keresve csak oda jut el, hogy «Júdás misztériuma kettő s csomóval van a megváltás titkához kötve, s számunkra továbbra is *misztérium marad*».²²

Végére értünk Júdás vázlatos történetének. A misztérium fátylát feltebbentem akaró emberi elme valóban feléje fordult és korról-korra beléje mondotta lelkének szavát. Két évezred lelki vívódásai : ég felé húzó vágya és porban csúszása mind belé vannak írva. Júdás alakja ma is eleven, mindig új s a földi ember számára örökké titokkal teljes, mert «Az Emberfia ugyan elmegyén, amint meg vagyón írva fel le; de jaj annak az embernek, aki az Emberfiát elárulja» (Mt. 26, 24.).

²¹ Vie de Jésus. 1936.

²² Storia di Cristo. Firenze. 1923. 361. l.